

att handskas med skam. Parallellt har författaren upptäckt att detta trycks även vara Paulus främsta angelägenhet. Han framställer Kristus som den som dog för de utskämnda.

I tio kapitel får Paulus texter komma i dialog med tio filmer. Här finns Babettes gästabud i dialog med 1 Kor. 11 och historien om fåragrisen Babe med Rom. 12. Många av filmerna är kända för svensk publik, men även om man inte har sett filmerna, kan man följa framställningen med behållning — förutsatt att man är intresserad av Paulus brev.

Robert Jewett låter Paulus texter vara kritiska korrektiv till filmerna i de flesta fall. Även om han framhåller filmens betydelse som hjälp till bearbetning av livsåskådningsfrågor, menar han att de oftast inte når ända fram. Han ser en effekt av sekulariseringen i att filmerna ofta är kritiska till biblisk religion, men samtidigt använder dess upprättande språk.

På senare tid har forskare från olika fält lyft fram temat skam — ära i medelhavsvärlden. Robert Jewett utgår från att det offentliga livet i romarriket var centrerat kring strävan efter ära och undvikande av skam. Omdömet fälls av offentlighetens ögon. I tävlingen om ära är man utlämnad till andras bedömning, oändligt sårbar. Här finns drivkraften till att vinna ära till varje pris. Här kommer förenklingarna och fördomarna om de andra till hjälp: kön, ras, kultur, religion, förmåga. För att undvika skam är våld tillåtet. Detta gäller inte bara romarriket. Västerfilmens hjältar passar nästan samtliga in i detta mönster.

Att bli utskämd handlar inte bara om det vi gör, utan om vem vi är. Och detta bestäms i kulturer som centreras kring skam och ära inte av oss själva, utan av de andra. Allt vi kan göra är att dölja ansiktet. Någonstans möts vi i vetskapen om att vi har något att dölja. Någonstans måste det vara tillåtet att visa ansiktet, trots att skammens rodnad besvärar. I vår kultur kan vi göra detta i biosalongens mörker. Där kan vi se andra tappa ansiktet på duken, utan att de märker oss. Där kan vi åtminstone visa vårt ansikte för oss själva.

Robert Jewett menar att det är just det vi skäms över att vara som Kristus förstår och älskar. Urförsamlingarna bestod till största delen av utskämnda. Många var slavar — 2/3 av hela befolkningen i romarriket var slavar eller frigivna slavar, ett skamligt liv. Det revolutionerande med den kristna gemenskapen var att den bestod av utskämnda, som inte längre behövde definiera sig själva med måttet skam — ära.

Jesus behövde inte dö för att förlåtelsen skulle vara möjlig. Den fanns redan i judendomen, menar Robert Jewett. Det är inte skulden, utan skammen hans död handlar om. Dels genom att det var för att Jesus inte levde upp till kraven på religiös och moralisk ärbardhet som han korsfästes, dels genom att korsfästelsen är det värsta straffet genom att vara det mest skamliga sättet

att dö på (inte det mest fysiskt plågsamma). Kristus dog en skamlig död för de utskämnda och fogade in dem i en ny gemenskap. Robert Jewett menar sig ha starka historiska belägg (från Peter Lampe och andra) för att denna nya gemenskap främst tog sig uttryck i att man åt kvällsmat tillsammans varje kväll. Var och en tog med sig efter förmåga. Alla delade allt lika. Vanliga uppdelningar mellan hög och låg, ärbard och utskämd gällde inte där. Det var denna måltid som inramades av nattvardens bröd och vin. Här ser Robert Jewett en möjlighet till förnyelse inom den vanliga måltidens ram. En förnyelse, som alltså går i rakt motsatt riktning i förhållande till den nattvardsväckelse vi haft.

Robert Jewett ser hur ärans spel pågår i nutida film. De hjälper honom att upptäcka detta tema hos Paulus. I kontrast till den anpasslighet som spelet kräver, ställs den kristna kärleken. Den lyser fram i filmer som Babe och Forrest Gump, hos en gris och en utvecklingsstörd. Men ofta når filmen inte ända fram, menar Robert Jewett. Kristendomen har något viktigt att tillföra, som den dessvärre inte riktigt själv känner. Anpasslighet är också ett vanligt fenomen i den kristna gemenskapen. Kärlekens väsen, att vara ett försvar mot kränkning, kommer ofta till korta. Det sker också i vår programmatiskt pluralistiska tid.

Det är något störande i att kristendomen, enligt Robert Jewett, har något som världen saknar. Det ligger samtidigt en utmaning i konstaterandet att den kristna gemenskapen sällan svarar upp mot sitt ursprung: en gemenskap av utskämnda, som upprättats av kärlek. Individens frid med Gud är inte tillräcklig. Det är den upplevda frigjorda gemenskapen, där vi inte längre behöver tävla om äran, som ger kraften till förändring. Var finns den?

Tolkningen av de olika filmerna har inte återgivits här. Dem får läsarna själva ta del av. Här finns underlag till tio spännande videokvällar med Paulus i soffan.

Cristina Grenholm

Barnet i kyrkohistorien (Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 37) Red. Anders Jarlert. 106 sid. Lund University Press, Lund 1998.

Barnens roll i kristen teologi och kyrkoliv har hittills varit ett försummat forskningsområde. Men på det andra Hilding Pleijel-symposiet i Lund i oktober 1996 var barnet i kyrkohistorien huvudtema. Symposiet hade en tvärvetenskaplig karaktär med representanter för både teologiska och humanistiska ämnen, och de olika bidragen representerade ett brett spektrum av infallsvinklar på temat barn i ett historiskt perspektiv. Dessa föredrag har nu samlats till en antologi med titeln *Barnet i kyrkohistorien*. Titeln täcker inte helt

antologins innehåll. Så handlar konsthistorikern Lena Johannessons och etnologen Gurli Hanssons uppsatser inte om barn i kyrkohistorien utan om barnet i 1800-talets ikonografi respektive om moderskapets betydelse i den folkliga traditionen i Zimbabwe. Jag kommer därför att här lämna dessa i och för sig intressanta uppsatser åt sidan och koncentrera mig på de bidrag som rör just barnet i kyrkohistorien.

Frågan om *barnets ställning i den tidiga kyrkan* behandlas av exegeten Birger Olsson. Han tar sin utgångspunkt i den text i Kolosserbrevet (3:18–4:1) som skildrar relationerna inom det kristna hushållet. Det utmärkande för denna text är, enligt Olsson, att barnen inte bara uppmanas att lyda sina föräldrar utan att de också utpekas som ansvariga individer som lik-som övriga kategorier i hushållet relateras till Herren. Medan lydnadskravet innebär en anslutning till den i den antika världen gängse uppfattningen om barnet som ett objekt för fostran, ser Olsson det andra momentet som en kritik av denna uppfattning. Men redan i Efesierbrevet (6:1–4) menar sig Olsson se tendenser till en förskjutning av perspektiven genom att kravet på barnens fostran åter kommer i centrum, vilket sedan förstärks i senare hustavlor. Detta tolkar han som ett uttryck för kyrkans successiva utveckling i riktning mot en alltmer hierarkiskt ordning. Hustavlans påbud ges en sakral prägel och infogas i en skapelseteologi som utmynnar i föreställningen om en oföränderlig gudomlig skapelseordning. För barnens del innebär detta, enligt Olsson, att kravet på underordning och lydnad kommer i fokus, vilket präglat familje- och samhällsuppfattningen in i våra dagar. Olsson exegetiska tolkning är intressant, men föga övertygande. De bibeltexter han stödjer sig på är ryckta ur sitt sammanhang, och vad gäller kyrkans fortsatta utveckling finns det texter som pekar i en annan riktning vad gäller barnens ställning, inte minst då på det liturgiska området. I fornkyrkan hade barnen en viktig funktion i kyrkans liturgiska liv.

Att *barnen* spelade en central roll även i *den medeltida kyrkan* visar historikern Eva Österberg i sin uppsats om barn i äldre tid i ett kulturhistoriskt perspektiv. Hon relaterar här både till egen och andras forskning som utifrån senmedeltida svenskt helgonmaterial visar att barnen näst männen utgjorde den största gruppen av räddade. Mirakelberättelser ger uttryck såväl åt föräldrarnas ångest och förtvivlan över att deras barn råkat illa ut som deras outröttliga kärlek när de vakat och bett vid ett sjukt barns bädd. Detta visar inte bara att föräldrar faktiskt brydde sig om sina barn utan också att underverk som räddat barn ansågs viktiga nog att bringas till påvens kännedom för att underbygga en helgonförklaring. Denna kärleksfulla omsorg om de egna *barnen* möter vi, enligt Österberg, även i *det tidigmoderna svenska samhället*. Relationen

mellan vuxna och barn var här invävd i en religiöst motiverad samhällsideologi, vars centrala moment var Gud och det heliga äktenskapet, äran och dygden samt familjen och hushållsordningen. Den dåtida patriarkalismen var underordnad denna övergripande hushållsordning, och man kan därför inte, framhåller Österberg, utan vidare använda vår tids ideologiska konstruktioner som kön, makt och identitet vid en analys av det äldre samhället. Barn betraktades som barn, även om de redan i tioårsåldern fick vänja sig vid att arbeta tillsammans med de vuxna.

Det kristna dygdeidealet inpräntade, menar Österberg i anslutning till nyare forskning på området, i stort sett samma normer för båda könen, och såväl pojkar som flickor uppfostrades till lydnad och gudsfruktan och lärde sig, åtminstone från 1600-talets andra hälft, att läsa och skriva. Vad gäller den praktiskt inriktade delen av fostran fanns däremot betydande skillnader mellan könen, vilket var ett uttryck för tidens genusrelaterade arbetsdelning inom ramen för hushållet. I fostran ingick aga, men lagen angav klara gränser för hur mycket fysiskt våld som fick användas och överträdelser beivrades. De verkligt sårbara grupperna i samhället var alltså inte barnen utan de människor som på olika sätt hamnat utanför den sociala gemenskapen genom att bryta mot det rådande normsystemet, inte minst då på det sexuella området. Även i det äldre samhället levde barn, så Österberg, ett liv som innehöll både kärlek, lek och rimlig hänsyn från föräldrarnas sida om vad de kunde göra i olika åldrar.

Tanken att föräldrar alltid velat sina barns bästa utgör den röda tråden även i kyrkohistorikern *Anders Jarlerts* uppsats om *den bakvända välviljan*. I evangelien talas det om att de vuxna skall omvända sig och bli som barn för att komma in i himmelriket (Matt 18:3). Men det har alltid varit svårt att förena evangeliets radikala ord om barnet som förebild med uppgiften att fostra och bereda barnet för vuxenlivet — och att låta barnen vara kristna på sina egna villkor.

Jarlert ger en rad exempel på *barnens skiftande roller genom kyrkohistorien*. Under medeltiden utvecklades en karnevalsfest, där en pojke utkläddes till biskop och predikade omvändelse för de vuxna. I helgonlegenderna möter vi skildringar av helgons föredömliga leverne som barn. Det fanns länge en föreställning om att barn genom sin renhet och oskuldfullhet var särskilt lämpliga att fungera både som profetiska redskap för Guds vilja och som objekt för demoniska ränker. Med den lutherska reformationen blev, framhåller Jarlert, barnen i ökad utsträckning föremål för pedagogiska insatser. Det kan tilläggas att en liknande tendens också gjorde sig gällande på katolskt håll, även om det här fanns en starkare koppling till kult och andaktsväsen. Från 1600-talet och framåt möter vi både på katolskt och på protestantiskt

håll exempel på barnväckelser och bönemöten för barn. Under 1800-talet drogs barnen in i missionsverksamheten och engagerades i stora insamlingar, och under vårt eget århundrade har det blivit allt vanligare med särskilda barn gudstjänster. Men föräldrar har, menar Jarlert, i alla tider haft en tendens att projicera sina egna ideal på barnen och genom dem realisera det som de själva värderat högt, vare sig det nu gällt det kristna martyriet som en väg till evigt liv eller, som i våra dagar, förtrogenhet med demokratiska beslutsprocesser som ett medel att hävda sig i samhället.

I etnologen *Nils-Arvid Bringéus* uppsats om *bar-net i hustavlans* ges en översikt över hur synen på barnuppfostran förändrats som en följd av förskjutningar i den övergripande samhällsideologin och hur detta reflekteras i den svenska kyrkans katekestradition. Fram till och med 1878 års katekes tas frågan om barnens ställning upp i det avsnitt som behandlar hushållsståndet. Men medan regelverket för hushållet i de äldre katekeserna ingår som en integrerad del i den lutherska hustavlans treståndslära har det i den lindblomska katekesen från 1810 lösgjorts från detta samband. Vad gäller barnen sker en tydlig förändring genom att den ursprungliga uppmaningen till lydnad nu kompletteras med bibelord som har en moraliserande syftning. Bringéus tolkar detta som ett uttryck för en ideologisk förändring, där en patriarkalisk samhällssyn ersatt treståndsläran som övergripande tolkningsram, vilket i sin tur speglar de samhällsförändringar som skiftesreformerna ledde fram till. Detta innebär dock inte att Hilding Pleijels tes om att den lutherska hustavlans skulle ha varit en del av den allmänna samhällsideologin långt in på 1800-talet därmed skulle vara vederlagd. Treståndsläran kategorier fanns ju fortfarande kvar i den Lilla katekesen, vilken länge fortsatte att spela en central roll i svenskt folkliv.

Men det är, framhåller Bringéus, inte bara en ny samhällsideologi som bryter igenom *1800-talets svenska katekeser* utan också en *ny syn på relationen mellan föräldrar och barn*. I de äldre katekeserna framstod denna relation närmast som ett generationskontrakt. När barnen var små var det föräldrarnas uppgift att vårda dem, när föräldrarna blev gamla kunde de påräkna hjälp av barnen. Katekesens maningar riktar sig alltså till vuxna barn. Men i den lindblomska katekesen får orden «För barn» i hustavlans en ny adressat, nämligen de minderåriga barnen. Vi möter här alltså inte bara en ökad markering av patriarkalismen utan också ett ökat intresse för pedagogik, vilket en mansålder senare skulle resultera i en allmän folkskola.

Att 1800-talet på många sätt innebär ett nytt skede i synen på barnet och barndomen framgår också av teologen *Sven-Åke Selander* uppsats om *barnet i den svenska psalmbokstraditionen*. I den äldre lutherska kyrkan finns inga särskilda psalmer för barn, och det är

först under 1800-talet som vi, under inflytande från England, får religiösa sånger direkt skrivna för barn. Dessa barnvisor, vilka förmedlades via skola och söndagsskola, hade ofta en moraliserande ton. Här finner vi alltså ännu ett uttryck för den allmänna trend som Bringéus påvisat vad de samtida katekeserna. Under 1900-talet tillkommer, enligt Selander, en förstärkt tendens i pedagogisk riktning, vilken kommit att präglade både de barnpsalmer som genom 1937 års psalmbok kom att infogas i den officiella psalmboken och den epokgörande samlingen *Kyrkvisor för barn* som utkom 1960. Vid sidan av denna *pedagogisering* utmärks dessa barnpsalmer också av en strävan att ge texterna en biblisk förankring och att sätta barnet i centrum. Man skulle kunna tillägga att de också har ett drag av infantilisering. I den ekumeniska psalmboken från 1986 finns ingen särskild avdelning för barn men däremot för «Barn och familj», vilket, enligt Selander, kan tolkas som ett uttryck för en önskan att markera enheten i den kristna gemenskapen: alla är barn i Guds rike.

I denna lilla men innehållsrika antologi ges således en bred och mångsidig översikt över barnets roll i den kristna kyrkan genom tiderna. Tonvikten ligger av naturliga skäl på utvecklingen i vårt eget land. Det är bara att hoppas att detta pionjärverk inspirerar till fortsatt forskning om barnet i kyrkohistorien och att samarbete etableras med forskare även från andra länder. Barnet i kyrkans historia är ett försummat forskningsområde även internationellt sett, och det trots att barn i alla tider spelat en central roll i kyrkans liv — som sångare, ministranter och lektorer, som profeter och mottagare av uppenbarelser, som förebilder i ödmjukhet och förtröstan och sist, men inte minst, i sin egen skap av att vara kyrkans framtid här på jorden.

Yvonne Maria Werner

Werner G. Jeanrond: *Guds närvaro*. 198 sid. Arcus förlag, Lund 1998.

Nyfikenheten och förväntan var stor bland Sveriges teologer när Werner Jeanrond tillträdde som professor i systematisk teologi i Lund 1995. Han föregicks av ryktet att representera något «annorlunda» än vad vi hitintills varit vana vid i det teologiska Sverige. När han nu kommit ut med sin första bok skriven i Sverige, och med hemortsrätt i ett svensk teologiskt samtal och med adress till kyrka, akademi och samhälle i Sverige, besannas detta rykte. Det är länge sedan någon vid en teologisk institution talade offentligt om Gud och teologi med en sådan intensitet och med ett så angeläget tonfall. Senast det hände var när Gustaf Wingren publicerade *Tolken som tiger* 1981. Men medan Wingrens bok utgjorde en kritik mot den svenska universitetsteo-